

комунізму, до якого неодмінно має прямувати радянський народ як до найголовнішої мети.

Утопічному суспільству властива гармонія з природою, зростання наукових знань, відсутність злочинності, розвиток духовності, мандрівництва тощо. У романі Юрія Шовкопляса «Завтра» завдяки науково-технічному розвитку країни й здійсненню п'ятирічного плану, а також створенню наукового винаходу забезпечується ідеальне життя всього Радянського Союзу.

Таким чином, роман «Завтра», як соцреалістичний твір, поєднує в собі основні риси цього творчого методу: змалювання світлого комуністичного майбутнього, наявність життєстверджуючого настрою та оптимістичного пафосу, щасливого фіналу, а також зображення почуття любові до народу, Батьківщини, партії та ненависті до ворогів. Жанрові особливості роману «Завтра», зокрема створення автором ідеального радянського світу з високим рівнем науки та значним розвитком промисловості й сільського господарства, зображення справедливого державного устрою та мудрих керівників, ідеалізація радянських людей, тобто показ їх духовної і фізичної досконалості, палкого патріотизму та віри у «світле майбутнє», дають підстави розглядати цей твір як утопічний роман.

Проте, варто зауважити, що для твору характерна і наявність детективно-пригодницьких рис у сюжеті, що, безумовно, було властиве масовій радянській літературі того періоду, оскільки література мала бути не лише «партійною», а й захоплюючою та цікавою. Слід звернути увагу і на те, що, як вияв таланту письменника, роман «Завтра», уже має чітко розставлені психологічні акценти, яскраве

відтворення внутрішнього світу головного героя, змалювання поступової й вмотивованої зміни його світоглядних позицій.

1. *Бернадська Н.* Канон соцреалістичного роману / Н. Бернадська // Слово і час. – 2005. – № 2. – С. 44–52.
2. *Брюгген В.* Шлях прозаїка. До 75-річчя Юрія Шовкопляса / В. Брюгген // Прапор. – 1978. – № 2. – С. 125–127.
3. *Готов О. Л.* Російська література ХХ століття в контексті культової свідомості (Спроба історико-функціонального аналізу): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філолог. наук : 10.01.02 – рос. література / Нац. АН України, Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка. – К., 1997. – 34 с.
4. *Голубева З.* Нові грані жанру. Сучасний український радянський роман. Дослідження / З. Голубева. – К., 1978. – 280 с.
5. *Голубков М.* В ролі Золушки / М. Голубков // Літературна газета. – 2010. – № 51 (15–21 грудня). – С. 8.
6. Диспут на роман Шовкопляса «Завтра» // Читач-Рецензент. – 1931. – № 7 (Вересень). – С. 11–12.
7. Літературна енциклопедія термінів и понять / Под ред. А. Н. Николюкина. – М.: НКП «Интелвак», 2001. – 1600 стб.
8. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 752 с. – (Nota bene).
9. *Лукин Ю.* Идеология и художественная культура / Ю. Лукин. – М.: Искусство, 1982. – 247 с.
10. *Монастирський Л.* Позитивний герой української радянської прози / Л. Монастирський. – К.: Вища школа, 1983. – 173 с.
11. *Радченко В.* Юрій Шовкопляс і його роман «Інженери» / В. Радченко // Шовкопляс Ю. Інженери. – К., 1956. – С. 481–493.
12. *Хархун В.* Соцреалістичний канон: генеза, розвиток, модифікації / В. Хархун. – Ніжин: ТОВ «Гідромакс», 2009. – 508 с.
13. *Шовкопляс Ю.* Завтра: [роман] / Ю. Шовкопляс. – Харків: Молодий більшовик, 1931. – 258 с.
14. *Шовкопляс Ю.* Уривок з роману «Завтра». Перший день / Ю. Шовкопляс // Пролітфронт. – 1930. – № 5–6. – С. 101–158.

Людмила Сорочук

Мова фольклору: традиція та сучасне побутування

У статті розглянуто трансформації та функціонування української фольклорної традиції. Досліджується мова фольклору та форми побутування постфольклору в сучасному житті.

The article deals with the transformation and functioning of Ukrainian folklore tradition. Folklore's language and forms of existence in modern folklore in modern life are also studied.

Фольклор, як явище постійне і змінне водночас, дуже піддається впливу зовнішніх чинників. Фактично появу всіх його жанрів можна пояснити певними експліцитними факторами-подразниками, на які люди реагують в той спосіб, який їм найбільш притаманний на певній стадії розвитку. У контексті сучасного неймовірно стрімкого розвитку різноманітних засобів зв'язку, інформаційних технологій фольклор починає передаватися завдяки новим формам, тобто відбувається трансформація й адаптація. Відповідно при збиранні й фіксуванні текстів фольклору ми тепер маємо обов'язково зважати на цю деталь. Якщо раніше фольклористи-

дослідники могли обмежуватись збиранням традиційних фольклорних зразків зазвичай у селах та серед людей старшого покоління, то зараз – мусимо визнати – відбувається безперервний процес оновлення та засвоєння новотворів у інших площинах, які також не варто оминути науковцям. Тож паралельно із традиційним фольклором заслуговують на увагу і *постфольклорні* (користуючись терміном Неклюдова) чи *парафольклорні* жанри [6].

Отже, пригадаємо, що ж таке пост фольклор? Як об'єкт вивчення він належить третій культурі, яка дистанційована і від культури елітарної та офіційно санкціонованої, і від сільської

традиційно фольклорної. Тож, вона включає в себе гетерогенні та гетероморфні елементи – і масову культуру як таку (для збуту), і низовий фольклор (для використання). Постфольклор виникає в містах, а звідси розповсюджується за їхні межі. Він є поліцентричний. Фрагментальний відповідно до соціальних, професійних, кланових та вікових прошарків суспільства. Зазвичай ідеологічно маргінальний (цю рису виділяє Неклюдов, але з нею можна посперечатися відносно українських реалій) [7, 65-86].

Постфольклор дуже неоднорідний, включає в себе й офіційно не санкціоновані культури (з їхньою орнаментикою, рукописними альбомами, графіті, тюремними саморобками, татуванням, одягом, прикрасами, жестами, відповідними формами привітання й прощання, обрядами посвячення в різні субкультурні групи тощо). Постфольклор є явищем переважно міським, заснованим на традиціях вуличного життя, побуті різноманітних соціальних угруповань (спільнот, груп, навіть мікроколективів).

Таким чином, для нас важливим є фіксування різних рівнів фольклорної трансмісії, для якої, зокрема, велике значення зіграла давня традиція рукописних пісенників та альбомів, що виростає в синтетичні субкультурні форми (тюремні, солдатські, шкільні, дівочі та інші альбоми), що прямо включали тексти усного походження або відтворювали стилістичні сюжетні трафарети міського фольклору. У наш час дуже продуктивними лишаються дівочі та шкільні альбоми, які при бажанні можна легко відшукати навіть серед знайомих.

Міські традиції породжують свої власні тексти, які розповсюджуються як в усній, так і в письмовій формах, причому обидва канали комунікації тісно переплітаються. Тому мова фольклору тісно пов'язана з масовою культурою, яка в свою чергу відтворює багато родових властивостей традиційного фольклору (соціально анонімність, поетичність тощо), що значно полегшує такий зв'язок. Однак від традиційного фольклору масова культура різко відрізняється цією ідеологічною «поліцентричністю», підвищеною здатністю до тематичної та естетичної інтернаціоналізації своєї продукції та до її «поточного» відтворення у вигляді не мислимих для усної творчості ідентичних копій.

Можна відзначити два протилежно спрямованих процеси. *Перший* характеризується тенденцією до формування «закритих» традицій, які породжуються підвищеною необхідністю в ідентифікації та самоідентифікації членів спільнот, що прагнуть до культурної ізоляції. Це веде до виникнення специфічних культурних кодів та текстів, які побутують всередині таких спільнот. Такими можна назвати деякі професійні об'єднання, кримінальні клани, неформальні групи молоді тощо.

Другий процес пов'язаний із неминучою

проникністю меж соціальних ланок (включаючи й «закриті» колективи) – звичайно, неоднакову в різних прошарках суспільства та в різні історичні періоди. Такого роду проникність передбачає циркуляцію усних творів далеко за межами середовища, яке їх породило (виразний приклад для нас – широка популярність «блатних» пісень). Сюди ж варто віднести легкість та швидкість розповсюдження текстів міського фольклору по всій території країни – і в усній, і в письмовій формі. Не останню роль в цьому відіграє доступність сучасних засобів звукозапису.

Повернемося до питання новотворів та змін фольклорної парадигми жанрів у міському фольклорі. Перш за все, варто відзначити, що, порівняно з традиційним фольклором, цей асортимент змінився дуже радикально. Стали культурним надбанням усної творчості практично всі старі «класичні» жанри – від обрядової лірики до казки. Зате на перший план висунулися жанрові комплекси відносно недавнього походження (романс або суттєво модифіковані анекдот, «неказкова проза» - від оповідання й меморату до таких слабо структурованих утворень, як чутки, гадка та плітка). Зокрема, інтенсивно розвиваються такі сучасні жанри, як розповіді про НЛЮ, контакти з представниками інших цивілізацій, різними барабашками (осучаснений образ домовика), зрештою, страшні оповідки, пронизані чорним гумором (лякалки) про кінець світу й сучасні міфи тощо. Однак багато тематичних та стилістичних збігів пояснюються не прямою спорідненістю, а конвергентним набуттям схожих ознак, або породжені архетипами та універсаліями суспільної свідомості. Водночас, це питання, яке ще належить досліджувати і філологами, і етнологами, і фольклористами. Про новотвори у мові фольклору й форми побутування багато пише Н. Лисюк. Дослідниця зазначає: «Наразі сформовано цілу низку виключно письмових жанрів: це святі й Божі листи, листи щастя, побутові замовляння, рецепти магічних страв та ліків, графіті, написи на автівках, у маршрутках, святкові поздоровлення та весільні побажання тощо» [5, 72].

Побутування фольклорних форм в інтернеті

Важливим питанням обговорення та дослідження є питання побутування постфольклору в інтернеті та наявність парафольклорних жанрів, які ми можемо зустріти виключно в інтернетмережі. Тож, поряд із традиційними й давно усталеними формами збирання й фіксування фольклорної традиції, варто звернути увагу й на нове явище інтернет-фольклору.

Проблема дослідження сучасного фольклору ускладнюється ще й тим, що надзвичайно великий його масив віднайшов для себе новий ґрунт самозростання – в інтернеті, де побутує нині в соціальних мережах, на форумах, не першорядних сайтах, особливо охочих до

розповсюдження чуток-пліток і міських легенд, пересилається через електронні листи, скайп тощо. Власне, на цьому питанні варто зупинитися детальніше.

І хоча деякі фольклористи стоять на позиціях, що сучасні технології ведуть до ліквідації певних видів фольклорних жанрів, комп'ютери та інтернет в цілому виправдовують себе тим, що стають плідним ґрунтом для поширення й розвитку фольклору. На позначення усього масиву фольклору, який існує в інтернет-мережі, поступово вводиться поняття *інтерлору*.

Фактично Інтернет сьогодні став ідеальним каналом для передачі фольклорних наративів через їхню анонімність та ефективність оперативного поширення ідей. Не складає тепер великих труднощів просто копіювати якийсь шматок тексту або зображення і вставити їх в соціальній мережі. Збирач не повинен нехтувати фіксуванням цих речей.

Американський дослідник Т. Бланк у статті «Вивчаючи передачу міських легенд...» відзначає: «Інтернет є найпершим плацдармом для вивчення міських легенд, листів щастя, розіграшів, анекдотів». Інтернет є нічим іншим, як полегшенням взаємостосунків – справжніх стосунків у фізичному світі. Звичайно, фольклористи зацікавлені вивченням специфіки людських взаємозв'язків, то яка ж тоді різниця між вивченням групи підлітків у парку та залученням себе у підліткові форуми у світовій мережі?» [2].

Яскравим прикладом побутування постфольклорних жанрів, як серед людей в усній формі так і в Інтернеті, є епідемія свинячого грипу зразка 2009 року, наслідком якої став тритижневий карантин не лише у школах, а й у вищих навчальних закладах по всій країні.

Самі умови й «терміни» епідемії визначили характер побутування жанрів постфольклору. Цю ситуацію добре ілюструє один із анекдотів, який виник під час карантину: «*Епідемія. Нація переїхала жити в інтернет. Для багатьох нічого не змінилось*». Дійсно, у переважній більшості твори поширювалися через Інтернет-ресурси. Таким чином, серед інших, почали активно побутувати жанри виключно візуальні: набули популярності різного роду графіті, які поширювалися через соціальні мережі типу vkontakte.ru, facebook.com та блоги на кшталт ЖЖ (livejournal.com), листи здоров'я (аналогі листів щастя), різноманітні відеоматеріали з опитуваннями громадян, а також рецепти лікарських напоїв, та відварів від простуди.

Одним із найпоширеніших жанрів постфольклору є **міська легенда**. Вона часто розглядається як коротка популярна історія з вказівкою на правдоподібність, яка поширюється від людини до людини усно чи письмово [3]. Найяскравішою ознакою, яка вирізняє їх серед інших жанрів є манера оповіді з посиланням на знайомого, яку американський дослідник Р. Дейл

охрестив скороченням FOAF – friend of a friend, з яким начебто трапилася ця історія [4, 34]. Від анекдоту міська легенда відрізняється необов'язковістю гумористичного забарвлення, а від чуток – тим, що не прив'язана до конкретних місць чи персонажів. Пригода може статися будь з ким і будь-де. Такі легенди відображають сучасний стан суспільства, його страхи, переживання та є орієнтованими на певну моралізацію чи застереження. Міські легенди, особливо, якщо вони передаються вербально, можуть дуже глибоко зачіпати суспільні страхи, надії, тривоги чи заботи. І якщо вербально трансльована міська легенда виражає соціальні страхи та заботи закодованою мовою, то, передана в електронному варіанті, вона виражає ці ж страхи та упередження більш відшліфовано завдяки анонімності відправника [2].

У 1988 році у Шефільді навіть було засновано Міжнародне товариство дослідників міської легенди. На наших теренах, на жаль, питання класифікації цього жанру є нерозкритим і досі, хоча тема дуже цікава. Не так давно у Польщі Д. Чубаля видав надзвичайно корисну й цікаву працю «*Wokół legendy miejskiej*», в якій подавав досить ґрунтовний аналіз основних праць американських і європейських дослідників, присвячених жанру міської легенди. Фольклорист узагальнює й рецензує їхній доробок, а також наводить ряд легенд, зібраних ним у Монголії.

Міська легенда є автентична реляція, «взята з життя» й дотична до актуальних подій в суспільстві. Їх носіями є як міське населення, так і сільське. Оповідання такі переказуються як із вуст в уста, так і через мас-медіа. Поширюються дуже швидко. Герої міських легенд зазвичай безіменні. Свідками подій, які представляються, є «приятелі наших приятелів», які завжди «можуть» підтвердити правдоподібність. Міські легенди віддзеркалюють наші надії та стурбованість нашого часу, заспокоюючи нашу «нездорову цікавість» і потребу в сенсації, посідають дуже важливе місце в свідомості (світогляді) носіїв, а їх дослідження можуть дати багатий доступ до розуміння теперішнього стану цивілізації.

Якщо проаналізувати тексти міських легенд, які нам вдалося зафіксувати, а саме до етіологічних легенд – про виникнення й причини розповсюдження епідемії в західних регіонах країни, ми побачимо дуже цікаву особливість. Прикладом є легенди про епідемію грипу: «*Це все через те, що розрили могильник десь під Тернополем, заразили повітря, і тепер там поширюється легенева чума*»; «*У нас сміття не вивозили майже два місяці, а потім почали травити його якимись хімікатами спеціальними, щоб воно довше ще лежати могло, а та отрута і дала такі ускладнення на легені мешканців*»; «*От я з своєї сторони можу сказати, що чув, що вся епідемія в Тернополі пов'язана з повинню минулих років, під час якої було розмито не один цвинтар, і звідти «зараза» попала в питну воду, яка*

отруювала організм людей. А так як в цей період імунна система послаблена в людей, то вірус виліз назовні і почав «косити» людей. Тому в Тернополі мали перекрити воду в кранах» [Власні записи]. Звернемо увагу: у поданих текстах біда приходить фактично із потойбіччя (розрито могильник, підмило цвинтар). Таким чином, перед нами постає мотив покарання з того світу, особливо поширений в есхатологічних оповідях ХХ століття. Епідемія не могла виникнути на рівному місці, тому одразу продукуються відповідні «пояснення» ситуації, які й виводять нас до мотиву покарань за гріхи [1].

Серед всесвітньо відомих міських легенд часто поширені мотиви про прибульців, про сніжну людину, про привидів тощо.

Під час епідемії грипу 2009 року активно поширювався інший не менш цікавий жанр – листи здоров'я, які є одним із різновидів листів щастя, або ж ланцюжкових листів, якщо послуговуватися американською термінологією.

Листи щастя мають більш-менш чітко окреслену форму (як правило, це мають бути ритуальні приписи та епічна частина, в якій зазвичай опускається історія створення листа – на відміну від магічних листів, в яких розповідається лише про людей, які переписали його чи ні) та співвідносяться з магічним актом переписування й розсилки певного тексту. З іншого боку, до таких листів часто додається довільний набір знаків, буквено-цифрова абракадабра, яка є магічною квінтесенцією листа. А. Панченко виділяє три функціональні типи текстів таких листів:

- (1) апокрифічні вчення чи висловлювання,
- (2) листи-обереги з магічними функціями,
- (3) кругові листи, або ланцюжкові.

Останні й були представлені в ситуативному постфольклорі. Особливе значення в них надається ритуальному копіюванню й розсилці листа, часто з есхатологічним пафосом [8, 347].

Наприклад, у листах здоров'я зразка 2009 року був популярний такий варіант:

«ПЕРЕМОЖЕМО ЕПІДЕМІЮ РАЗОМ !!!
«Дарую тобі це сонечко...Нехай воно завжди зігріває і захищає тебе від будь-якої хвороби. Це твій надійний захисник імунітету під час епідемії. Своєю посмішкою воно буде веселити і надихати. Поділись цим сонечком зі своїми друзями, і про мене не забудь».

Тексти у Листах щастя увібрали в собі й закодували побажання удачі й здоров'я. Загалом, бажання «надіслати удачу» фіксується дослідниками досить часто, особливо активно у

випадках, коли адресант відчуває, що лист має «спрацювати» в значенні взаємного неофіційного погодження відіслати далі лист щастя у кількості хоча б однієї копії протягом місяця після отримання. Людина мотивується тим, що отримає удачу, уникне нещастя, справи супроводжуватимуться удачами тощо. Тому дуже важливо продовження ланцюжка – відсилання листа іншим. У нашому випадку найчастіше надсилання таких листів відбувалося з метою не перервати ланцюг та побажати іншому удачі (здоров'я).

Для збирача фольклору в інтернеті важливо навчитися відфільтровувати серед усього масиву інформації потенційні фольклорні жанри. Постфольклор нетривкий, він швидко розгортається і так само швидко згортається, і уже за кілька днів буває неможливо віднайти серед форумів достатню кількість тих фольклорних одиниць, які стосуються одного сюжету.

Отже дуже важливо, найперше, звертати увагу на міські легенди, які нині побутують чи не найбільш активно в інтернет-просторі, паремії, чутки-плітки, різного кшталту меморати, а також, звісно, анекдоти/дотепи і листи щастя.

Таким чином, все, що фіксується в усній словесності (мові фольклору) в сучасному житті, а саме в інтернет-просторі, є виявом емоційного стану та самоствердження при недостатньому вербальному спілкуванні сучасної людини в умовах міського життя та глобалізації.

1. Folklore and Urban myth on the Internet. Introduction. <http://www.units.muohio.edu/psybersite/cyberspace/folklore/intro.shtml>
2. Blank T.J. Examining the Transmission of Urban Legends: Making the Case for Folklore Fieldwork on the Internet // Folklore Forum. 2007. № 36 (1). P. 15-26 - <https://scholarworks.iu.edu/dspace/bitstream/handle/2022/3231/FF%2037-1%20Blank.pdf?sequence=1>
3. What exactly are urban legends? Common characteristics with a classic legend – http://urbanlegends.about.com/od/errata/a/urban_legends.htm
4. Czubala Dionizjusz. Wokół legendy miejskiej. – Bielsko-Biała: Wydawnictwo ATH, 2005. – 156 s.
5. Лисюк Н. А. Постфольклор в Україні/ Наталя Лисюк. – К.: [Агенство «Україна»], 2012. – 348 с.
6. Неклюдов С. Ю. Фольклор: типологический и коммуникативный аспекты - <http://www.ruthenia.ru/folklore/neckludov15.htm>
7. Неклюдов С. Ю. «Гоп-со-смиком» –это всем известно .../ Фольклор, постфольклор, быт, литература. – СПб:СПбГУКИ, 2006. – 364 с.
8. Панченко А. А. Ускользающий текст: пророчество и магическое письмо // Панченко А.А. Христовщина и скопчество: фольклор и традиционная культура русских мистических сект. – М.: ОГИ, 2002. – С. 341–353.